

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

Sakarya Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi

2(1), (2023), 33-52.

e-ISSN: 2980-0404

Review Article/ Derleme Makalesi

SAÜ KADIN
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

SAKARYA ÜNİVERSİTESİ

Peyami Safa'nın Romanlarında Doğu-Batı Karşıtlığı Bağlamında Mekânsal Ayrışma ve Kadın Şahsiyetler

Spatial Segregation and Women Personality in The Context of East-West in Peyami Safa's Novels

Melek Çaylak¹

¹ Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD Doktora Öğrencisi, Sakarya, Türkiye, melekçaylak.edu@gmail.com.

ORCID ID: 0000-0002-5604-7540

Article Info/Makale Bilgisi

Received/Geliş:

08.02.2023

Accepted/Kabul:

20.06.2023

Online/Çevrimiçi:

30.06.2023

Öz: Peyami Safa romanlarında Doğu ve Batı karşıtlığını mekanlar, değerler, kimlikler ve simgeler üzerinden çerçevlendirmiş ve Doğu Batı söylemini eserlerine modern ile gelenek, madde ile ruh ikiliği şeklinde kurmuştur. Yaşadığı dönem içinde yaşam tarzı, düşünsel duruş ve bakış açısı ile üretilen mekânsal ayrışma, Safa'nın eserlerinde Doğu ve Batı karşıtlığı şeklinde belli mekanlar üzerinden sunulmuştur. Roman karakterlerinin şahsiyetleri de mekânsal ayrışma ile özdeşleştirilmiştir. Safa, eserlerinde yer verdiği kadın karakterleri tıpkı mekanlar gibi bu karşıtlık üzerinde konumlandırmış ve mekanlar ile kadınların şahsiyetleri arasında simbiyoz bir bağ kurmuştur. Bu çalışmanın amacı, Safa'nın romanlarında Doğu Batı tasavvuru ile mekanlar ve kadın şahsiyetler arasında kurulan bilinçli bağ ile mekânsal ayrışmanın düşünsel ve yaşam tarzı zeminini irdelemektir. Safa'nın temel olarak maddecilik, kazanç hırsı, dünyevi ve şehvani zevkler ile Batı yaşam tarzının hâkim olduğu düşünce ve hayatların temel eleştirisini modernliğin sonuçları çerçevesinde ele aldığı toplamda altı romanı, yayım yılına göre kronolojik sırasıyla (ilk yıllar, ara dönem ve son yıllar) seçilerek, ilk romanlarından; Bir Akşamdı (1924) ve Cânân (1925), ara dönem romanlarından; Fatih-Harbiye (1931) ve Bir Tereddüdün Romanı (1933), son dönem romanlarından; Matmazel Noraliya'nın Koltuğu (1949) ve Yalnızız (1951) romanları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat Sosyolojisi, Peyami Safa, Doğu-Batı, Mekân, Kadın Şahsiyetler.

Cite This Article/Atf:
Çaylak M., Peyami
Safa'nın Romanlarında
Doğu-Batı Karşıtlığı
Bağlamında Mekânsal
Ayrışma ve Kadın
Şahsiyetler, Saü Kadın
Araştırmaları Dergisi,
2(1) (2023), 33-52.

Abstract: Peyami Safa frames the subjects in his novels in the context creating a dualist perspective on places, values, identities and symbols with certain characteristics of East-West. Safa reflected in his works that the basic opposition was between modernity and tradition, material and spirit by problematizing the pattern of East-West contrast. Like spaces, he positions the female figures in each of his works on this duality and establishes a bond between spaces and female figures. In our study, Safa's six novels were totally discussed. The novels were selected in chronological order (first years, mid-term and last years) according to the year of publication. Therefore, his first novels, Bir Akşamdı (1924) and Cânân (1925), two of his interim period novels Fatih-Harbiye (1931) and Bir Tereddüdün Romanı (1933), and his last two novels, Matmazel Noraliya'nın Koltuğu (1949) and Yalnızız (1951) were discussed. In these works, the author mainly discusses the basic criticism of the thoughts and lives dominated by the western lifestyle with materialism, greed for gain, worldly and sensual pleasures within the framework of the consequences of modernity. In almost all of his works, these dualist reflections are presented through places and characters, and the effect of places on personalities is emphasized by establishing a conscious relation. As the main argument of our study, it is tried to analyze the reflections of east-west dualism through the places and female characters in Safa's novels.

Keywords: Sociology of Literature, Peyami Safa, East-West, Place, Female Characters.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License.

Extended Abstract

Spatial Segregation and Women Personality in The Context of East-West in Peyami Safa's Novels

Melek Çaylak¹

¹ Sakarya University, Institute of Social Sciences, Department of Sociology, PhD Student, Sakarya, Turkey. melek.caylak@uskudar.edu.tr

The discourse of East-West dichotomy, which had permeated into the social life during the period in which Peyami Safa lived, is also reflected in his works. This dichotomy finds its expression in his novels primarily through identities, spaces, values, and symbols. In Safa's works, the spatial segregation produced through lifestyle, intellectual stance, and perspective of the era in which he lived is presented in the form of the East-West dichotomy through specific locations. The character formations in his novels also exhibit parallelism with spatial segregation. Similar to spaces, female characters are positioned within this dichotomy and a symbiotic relationship is established between spaces and the personalities of women. The main backbone of the study revolves around how the East-West dichotomy is defined through lifestyles, how spatial segregation is produced on an intellectual basis through values, and how this segregation is associated with female characters. Based on this, the introduction of the study attempts to explain the characteristics of the period in which Safa lived and how spatial segregation is reflected in the novels. Subsequently, Safa's understanding of East-West dichotomy is explained within the context of the conceptualization of "bottom opposition". Furthermore, the study seeks to analyze how spatial segregation and female characters are portrayed in novels within the context of the East-West dichotomy through content analysis methodology.

Safa's six novels, selected chronologically according to their publication years (early years, intermediate period, and later years), including his early novels *Bir Akşamdı* (1924) and *Cânân* (1925), intermediate period novels *Fatih-Harbiye* (1931) and *Bir Tereddüdün Romanı* (1933), and later period novels *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* (1949) and *Yalnızız* (1951), have been examined.

This study aims to conduct a sociological critique of spatial segregation and female characters in Safa's six works. To achieve this aim, a reading focused on understanding the connection between female characters and spatial segregation has been conducted. The readings progressed in both internal and external readings, presenting a literary sociology analysis based on Safa's works. Content analysis methodology has been used as the method in the study, with a focus on the themes of "spatial segregation" and "female characters" within the constructed context of East-West dichotomy. The plot structures of the works are only addressed in relation to these qualities. On the other hand, the study also addresses how the period in which the author lived and the individual, social, and political context of that period are reflected in his works as an external reading.

As a result of the study, it is observed that symbolic contrasts are established through the depiction of spaces, old and new, East and West conceptualizations within the plot structure of *Bir Akşamdı* and *Canan*. In *Fatih Harbiye*, the reflection of the conception of civilization through spatial segregation forms the fundamental backbone of the work through the presentation of symbolic dualism. In the novel *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*, one of Safa's later

works, a spatial segregation is perceived within the context of the understanding of mind and body. Generally speaking, Beyoğlu, Kadıköy, Yeşilköy, Paris, and other places associated with the West are depicted as central locations representing Western, Europeanized lifestyles. Places like Fatih, Vaniköy, İzmit, on the other hand, are serene, secluded places representing the East.

In the context of the East-West dichotomy, which is encountered in almost every work by Safa, the female characters presented also play a role in interpreting it. In the novel "Canan," the character Bedia represents the East, Mualla in "Bir Tereddüdün Romanı" embodies this role, and in "Fatih Harbiye" Neriman, who is Eastern but aspires to the West, is the character that most explicitly reflects the East-West divide. In *Yalnızız* and *Madmazel Noraliya'nın Koltuğu*, the aunt of the main character is depicted as a representative of the East.

On the other hand, while Safa created characters within the East-West dichotomy in his early works, towards his later works, he also introduced female characters that reflected the idea of synthesis alongside this dichotomy. In the novel "Bir Tereddüdün Romanı," Mualla, and in "Matmazel Noraliya'nın Koltuğu," Noraliya or Nuriye, embody this idea. The essential characteristic of these women is that they are not disconnected from the West but have received an Eastern upbringing, possessing broad horizons, vision, language skills, and education. These women are depicted in places where spatial segregation is not strongly present. For Safa, the understanding of establishing a connection between spaces and characters, shaped by the discourse of East-West dichotomy, is replaced by the idea of synthesis in his later works.

1. Giriş

Edebiyat eserleri, yazarın içinde yaşadığı dönemden ve coğrafyadan bağımsız değildir. Çünkü edebiyat, toplumsal değişimlere ayna tutar ve gelişir. Dolayısıyla bir edebi eserin sosyolojik olarak eleştirisinin yapılması mümkündür. Tabii bu eleştiri, esere karşı bir hüküm ya da değer yargısı biçime anlamına gelmemektedir. Eleştiri, eserin anlatmak istediklerine ve anlatılanların hangi toplumsal yapının ve sosyal ortamın ürünü olduğunu anlamak için sosyolojik bağlamda yapılır. Bu sebeple edebiyat sosyolojisi, edebiyatla toplumu incelemeye çalışan, edebi eseri sosyolojik bakış açısı ile okuma yöntemi kullanır. Buradaki okuma yöntemi iç ve dış okuma diye ikiye ayrılır. İç okuma; edebi eserin içerik çözümlemesinin yapılmasıdır. Dış okuma ise; edebi eserlerin yazara yönelik ve toplumsal koşullara bağlı olarak yapılan okumadır (Alver,2012: 292-293).

Çalışmamızda Safa'nın bahsi geçen altı eserindeki mekânsal ayrışma ve kadın şahsiyetlerin sosyolojik bir eleştirisinin yapılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda kadın şahsiyetler ve mekânsal ayrışma bağlantısının anlaşılması üzerine okuma yapılmıştır. Yapılan okumalar hem iç hem dış okuma şeklinde ilerlemiş olup, Safa'nın eserleri üzerinden bir edebiyat sosyolojisi analizi sunulmaktadır. Çalışmada yöntem olarak içerik çözümlemesi kullanılmıştır fakat iç okumalardaki içerik çözümlemesi oluşturulan Doğu Batı bağlamında "mekânsal ayrışma" ve "kadın şahsiyetler" temaları üzerine yoğunlaşmaktadır. Eserlere ilişkin olay örgüleri sadece bu nitelikleri ile çalışmamıza konu edilmektedir. Diğer taraftan dış okuma olarak da yazarın yaşadığı dönem ve o dönem ait bireysel, toplumsal ve siyasal durumun eserlerine nasıl yansıdığı da yine çalışmamıza konu edilmektedir.

Cumhuriyet dönemi yazarlarından biri olan Safa felsefeden, psikolojiye ve sosyolojiye kadar pek çok bilimle ilgilenmiştir. Eserlerinde daha çok Doğu-Batı meselesini işlemiş olan Safa, fikri ve edebi olmak üzere bütün eserlerini bu ana konu etrafında şekillendirmiştir. Dolayısıyla Safa'nın yaşadığı zamana ait konuları işlemesi sebebi ile bir "zaman romancısı" (zeitroman) olduğunu ifade edilmektedir (Tekin,1999;68). Safa 30'lı yıllardan sonra yazdığı eserlerinde yaşadığı döneme ait özelliklere sıklıkla yer vermiştir. Bu dönemde Batılılaşma hareketi sadece bireysel anlamda değil, resmi politik organlar ve iletişim araçları yoluyla da kitlesel hale gelmiştir. Toplumsal çatışmanın görünür olmaya başladığı, çatışmaların artık kuşak çatışmalarına döndüğü, insanların her anlamda tereddüt yaşadığı bu dönem, Safa'nın romanlarının içeriğini de etkilemiştir.

Genel olarak Safa, Doğu ile Batı'yı fikri dünyasında sadece coğrafi olarak değil, bir medeniyet tasavvurunu ifade etmek için kullanır. İnsanların sahip olduğu özelliklerinin hem Doğu'yu hem de Batı'yı temsil edebildiğini savunur. Safa'ya göre, Doğu; daha çok manevi ve kadercî, Batı; maddecî ve rasyoneldir. Ona göre bu zıt iki dünyanın felsefesinden bir sentez oluşturmak önemlidir. Dolayısıyla Doğu sadece İslam'dan, Batı ise sadece Hristiyanlık' tan ibaret değildir. Safa, her iki Medeniyetin bünyesindeki diğer dinlerle birlikte yükseldiğini ve her iki kıtada da eski düzenin tekrar elde edilmesinin çok zor olduğunu ve bu yüzden sentez ile yeni bir yol oluşması gerektiğini savunmaktadır (Bingöl, 2017).

Safa'nın eserlerinde, her ne kadar Doğu Batı söylemi bir karşıtlık göstergesi gibi sunulsa da Batılı bir dönüşüm karşısında gelenekseli koruma gayreti görülmektedir. Safa eserlerinde Doğu ve Batı karşıtlıkları arasında salt bir yüceltme ya da yerme olmasa da sonuçları itibarıyla iyi ve kötü çıkarımlar yapmakta ve değerlerin korunmasına yönelik tutumu göze çarpmaktadır. Safa'nın eserlerinde, modernlikle geleneksellik iç içedir. Modernlik, kentlilerin algısını ve varoluşlarını kuşatır. Bu açıdan Safa'nın eserlerinde, modernlik ile gelenek arasındaki karşıtlık kadar, ikisi arasındaki ilişkinin de vurgulandığı görülür. Doğu lehine gösterdiği tavrı onu yüceltmek için değil, Batı ile temasını kuvvetlendirmek için göstermektedir.

Safa'nın hemen hemen bütün eserlerinde Doğu- Batı karşıtlığının en görünür hali mekânsal olanıdır. Safa'nın yaşadığı dönemde bir devlet politikası haline gelen sosyal ayrılmaya dayalı oluşturulan mekânsal ayrışma sorunsalı eserlerinde de kendisini göstermektedir.

Safa, Cumhuriyetin ilk kurulduğu yıllar ve sonrasında toplumsal yapıda siyasi aktörler eliyle oluşturulan değişimleri de romanlarında işlemiştir. O döneme ait en belirgin özelliklerden biri; çok uluslu olan bir devlet sonrası, ulus devletin kurulması aşamasında Kemalist kadroların, 1923-1950'li yıllarda şehirleri modern ve batılı bir anlayışla dizayn etme çabasıdır (Şengül,2009:117). Bu sebeple şehrin nüfusu planlanırken çoğunlukla zengin, ekonomik sermayeye sahip ya da gayrimüslimlerin yerleştiği belli semtler seçilmiş ve bu semtlerin eski yapısı korunmuştur. Eski yapısını yitirmemiş olan, Teşvikiye, Beyoğlu, Şişli ve Nişantaşı gibi mekanlar modern, Batılı esintileri sunmaktadır (Türkün, 2014:67). Özellikle İstanbul'un Galata ve Pera semtleri Avrupa'nın şehir yaşamını fiziken temsil etmekte ve bu semtlerde yabancı menşeli orta ve üst sınıf vatandaşlar ile Müslüman olmayan nüfus daha fazla ikamet etmekle birlikte, Avrupalı sermayesi olan finans grupları da bu semtlerde yoğunlaşmaktadır (Rosenthal, 1980: 84; Tümertekin, 2014:17). Dolayısıyla devletin resmi kadrolarınca planlı bir şekilde oluşturulmaya çalışılan mekânsal ayrışma, sosyal ayrışma temeliyle kurgulanmıştır. Batılı ve modern hatta seküler

diye ifade edebileceğimiz yaşam tarzlarının toplandığı sosyal ayrışma mekanları siyasal bir zeminde üretilmiştir. Diğer taraftan Galata ve Pera semtlerine komşu olan Kasımpaşa, Tophane gibi daha çok Müslüman nüfusun yoğunluklu olarak ikamet ettiği mekanların, zamanın değişim ve dönüşümünden etkilenmediği görülmektedir (Küçük, 2021:124). Dolayısıyla siyasi iktidarlar tarafında da desteklenerek üretilen kent mekanları, sosyal ayrışma mekânı olarak da sunulmaktadır.

Mekânsal ayrışma belli sosyal kesimlerin, belli özellikleri ile öbeklendiği fiziki mekanların varlığına vurgu yaptığı gibi, bu mekanların oluşmasının nedeni ve sonucu olarak meydana gelen sosyal ayrışmanın fikri, zihni ve kültürel boyutu, Safa'nın romanlarında şahsiyetler üzerinden ele alınmaktadır. Dolayısıyla Safa, mekânsal ayrışmayı yaşam tarzı, düşünsel yapı ve değerler perspektifi ile hem mekân örgüsü hem de şahsiyetler aracılığı ile sunmaktadır. Safa, döneminin mekânsal ayrışma özelliklerini eserlerine yansıtarak, o döneme ait toplumsal bir projeksiyon tutmakta ve mekanlar üzerinden kadın şahsiyetleri de belli tipolojilerle sunmaktadır.

Safa'nın içinde yaşadığı dönem, modernleşme dinamiklerinin yoğun olarak kendini gösterdiği ve Batılı hayat tarzının yaşamın her alanına nüfuz ettiği bir dönemdir. Toplumsal yapı içerisinde bulunan kadının toplumdaki yeri ve konumunun değişimi, toplumsal değişimin mihenk taşlarından birini oluşturmaktadır. Dolayısıyla Osmanlı döneminde başlayan Batılılaşma, modernleşme hareketleri kadın kimliğini de dönüştürücü etkiye sahiptir. Bu etki kamusal alanda var olmaktan, sosyalleşmeye ya da aile kurumuna kadar pek çok toplumsal olgu içinde kendini göstermektedir. Dolayısıyla toplumsal değişim meselesi irdelenirken, kadınların dönüşümünün görmezden gelinmesi akılcı değildir. Bu sebeple dönemin değişen yüzünün kadınlar çerçevesiyle romanlara yansıdığı da görülmektedir. Safa'nın eserlerinde de Batılı yaşam tarzı bütün şahsiyetlerde olduğu gibi kadın şahsiyetlerde de kendini göstermekte, hemen her eserinde farklı bir kadın karakterleri fakat aşağı yukarı aynı kişisel özelliklerle sunmaktadır. Bu kadın karakterlerin bulunduğu ya da bulunmayı arzuladığı mekanlar ise yine Doğu ve Batı söylemi içerisinde sunulmaktadır. Dolayısıyla Safa'nın eserlerinde kadın karakterlerin mekânsal ayrışma bağlamında konumlandırılması dönemin karakteristik özelliklerine ışık tutması açısından önemlidir.

Safa romanlarında Doğu-Batı karşıtlığını ele alırken, genellikle aynı tekniği kullanmakta, belirli tiplere yer vermektedir. Özellikle "Fatih-Harbiye" romanı için söylenen şu ifadeler oldukça önemlidir: "*İlk döneminde yazdığı çoğu romanlar gibi Doğu-Batı sorununu ele alıyor ama bu sorunu tartışmıyor, Doğu'yu övüyor, Batı'yı yeriyor*" (Naci, 2017; 239.) Safa'nın eserlerindeki olay örgüsü içinde belli şahsiyet tipolojilerinin Doğu Batı karşılaştırması ile oluşturulduğu görülmektedir. Doğu'nun övgü, Batı'nın yergi ile özdeşleştirilmesi şahsiyetler ve mekanların aynı bağlamda tiplendirilerek sunulmuştur. Aynı şekilde kadın şahsiyetlerin de mekanlar ile ilişkisi yine Doğu Batı karşıtlığı içerisinde ya da sentezci yorumu ile her iki medeniyet tasavvurunun birleştirildiği şahsiyetler olarak sunulmuştur.

Moran (2015: 220-230) Safa'nın romanlarında, Doğu ve Batıyı temsil eden iki erkeğin karşı karşıya geldiğini ve ikisi için seçim yapmak durumunda olan bir kadın karakterin bulunduğu dikkat çeker. Bu durum Safa'nın 30'lu yılların sonlarına kadar yazdığı romanların hemen hepsinde bulunmaktadır. Özellikle Safa'nın son dönem eserlerine doğru daha soyut düzeyde de olsa yine Doğu Batı karşıtlığına yer verildiği görülmektedir. Örneğin

“Canan” eserinde Kadıköy ve Vaniköy, “Bir Akşamdı” eseri İzmit-İstanbul arasında Doğu ve Batının düalist bir çerçeve çizmektedir. Özellikle “Fatih Harbiye” eseri hem eser adı açısından hem de şahsiyetlerin tiplendirilmesi açısından Doğu Batı karşıtlığını çok net bir şekilde sunulan bir özellik taşır. Fakat son romanlarından “Yalnızız” eseri Doğu Batı karşıtlığının görünür bir mekânsal ayrışma ötesinden yeni bir formda sunulmuş, bu form daha çok Safa’nın sentezci bakışı olarak okunmaktadır. Eser içerisindeki ana kahraman üzerinde kurulan ütopyik dünya “Simeranya” ana kahramanın kurguladığı “ütopyik” ama pek çok hususu itibariyle ideal olanı temsil eden bir yerdir. Ne Doğu’dur ne Batı; orası idealize edilen sentezin mekanıdır. Safa her ne kadar önceki eserlerinde takma isim kullanarak düşüncelerini eserlerine yansıtırsa da son eserlerinde ütopya benzeri bir yol izlemiştir (Şakacı, 2018:166).

Safa’nın eserlerinde karşıtlıkların sadece mekân ve şahsiyet olarak değil, değer, kimlik ve simge olarak işlendiği görülmektedir. Çalışmamız ise sadece Safa’nın romanlarındaki mekânsal ayrışmanın merkezi mekanlar ve kadın şahsiyetler üzerinde durulacaktır. Buradan hareketle Safa’nın altı eserlerindeki Doğu Batı karşıtlığını besleyen temel çerçeve “dip zıtlıklar” olarak ifade edilen kavramsallaştırma ile aktarılacaktır. Daha sonra Doğu Batı karşılaştırmasının mekanlar üzerinden aktarımı konu edilecek olup mekânsal ayrışmanın fikri ve ideolojik zemini irdelenecektir. Son olarak ise romanlardaki kadın karakterler ele alınacak olup, kadınların şahsiyetlerinin Doğu Batı karşıtlığı içerisinde konumlandırılmaları ve mekanlar ile kurulan bilinçli bağ irdelenecektir.

2.Peyami Safa’nın Doğu-Batı Bakışı: “Dip Zıtlıklar”

Peyami Safa hemen hemen bütün romanlarında değindiği Doğu-Batı karşıtlığının fikri alt yapısını son eseri olan “Yalnızız” romanında paylaşmıştır. Yazar bu eserinde “dip zıtlıklar” diye ifade ettiği kavramı ile temelde düalizmi barındıran düşünsel alt yapıyı bizlere sunmaktadır. Bu zıtlıklar yazarın Simeranya diye ifade ettiği ütopyasında belirtilmiştir.

Safa’nın dip zıtlıklar olarak adlandırdığı temel karşıtlıkların, kutupluluk ilkesi anlayışı ile bakıldığında, ilk olarak mantıktaki zıtlık prensibinden beslendiği görülmektedir. Zıtlıklar var olmak için birbirine muhtaçtır ve diyalektik bir şekilde kaynaşarak sentez oluşturur. Safa zıtlıkların Eflatun’dan Hegel’e kadar geçen tarih içinde gitgide daha parlak bir fikir olduğunu ifade eder. Safa, aynı zamanda Alman düşünür ve şairi Novalist’in zıtlıkları birleştirmedeki düşünce tarzını benimser ve buna eserlerinde yer verir. Buna göre Safa’nın tabiriyle diyalektik; “lastikli düşünce”, “bir uçtan ötekine ve ötekenden yine berikine gitmektedir”. Fakat Safa, bu zıtlıkların birbirini takip etmeyen, iç içe ve aynı zamanda mevcut olduklarını da ifade eder. Diğer taraftan ne diyalektik ne zıtlıkların aynı zamanda mevcut olduğunu ancak sentez şeklinde oluştuğunu vurgular (Safa,2006b).

Safa, zıtlıklar içinde oluşan sentezin önemine Fatih Harbiye romanında şu sözlerle vurgu yapar; “*Şark ve Garp Alemleri, güneşin doğduğu ve battığı cihetler kadar birbirinden ayrı değildirler. Garp medeniyeti içinde Şark unsurları, Şark medeniyeti içinde Garp unsurları yok mudur? Şark ve Garp, mütevasıl kaplardaki su gibi birbirlerinin eksik taraflarını tamamlamak suretiyle, hem bugünkü müthiş kültür buhranını halledecek, hem de terkiplere doğru gideceklerdir.*” (Safa,2000b, s.118). Bu ifadeler temelde Safa’nın sentezci anlayışının tam karşılığıdır diyebiliriz.

Yazarın, dip zıtlık diye ifade ettiği anlayış insan hayatındaki “varlaşma” ve “yoklaşma” kutuplarını oluşturmaktadır. Devamlı çatışmadan doğan bütün bu zıtlıkların sebep olduğu felaket ve kederlerin hepsi “olmak dramı” adı altında kavramsallaştırılır. Bu zıtlık söylemleri aktif ya da pasif değildir; birbirine göre “rölatif”tir. Heiddeger’in tek taraflı tasavvurundan uzaklaşarak, zıtlıkları tek taraflı bir zemin gibi değil, karşılıklı olarak birbirinin zemini olarak anlamak gerekmektedir (Safa,2006b). Yazarın burada modern aydınlanma düşüncesinin temelini oluşturan düalist anlayışı yeniden yorumladığı görülür.

Safa'nın “Bir Tereddüttün Romanı” adlı eserinde de yine zıtlıkları birlikte kullandığı görülmektedir. Eserde Vildan ve Muharrir arasında geçen diyalogda, bu zıtlıkların yoğun bir temel üzerinde işlendiğini bizlere göstermektedir. Vildan;

“-Hep zıt şeyleri beraber düşünmek adetinizdir. Biri ötekini tamamlıyor, değil mi? İlk eserlerinizde de bu fikirlerin tohumları var. Zıt şeyler, sizce, birbirlerinin mütemmimidirler.” diye sorar. Muharrir; *“-Hayır, iç içedirler. Tamamlamak fikri herkeste var. Pirandello’da var. Natole France nazarında haz ve keder, gece ve gündür gibidir; Birbirlerini takip ve ikmal ederler. Fakat bu takip ve devam fikri içinde zıtları anlayış, bizim şuurumuza göredir; zaman ve mesafe haricinde kalan bir hissimiz var ki, onunla, bütün zıddiyetlerin iç içe olduklarını sezeriz; bence san’atkar hissi budur. Her şeyi chaos halinde, karmakarışık, hazla kederin manevrasında, zaman ve mesafenin manevrasında hissetmek ve küllü kavramak. Mesela Pirandello her insanda iki zıt şahsiyet kabul ediyor. Bu doğru; fakat çok kaba bir anlayış. Evvela insanda namütenahi şahsiyet imkanları var; bunların köküne ve küllüne kadar gidelim. Bu cesaret zamanımız psikologlarında yoktur. Fakat siz kendinizi kazıyarak bulabilirsiniz.”* (Safa, 2007:127).

Bu satırlar hem eserlere üslup oluşturan zıtlıkların önemine vurgu yaparken hem de muharririn Safa'nın kendisi olabileceği izlenimi de uyandırmaktadır. Muharririn eserde adı yoktur. Roman Muharririn anlatımıyla kaleme dökülür. Kısacası Safa'nın eserlerinin hemen hepsinde kullandığı düalist yaklaşım okuyucuların dikkatini çekecektir. Safa'nın bu zıtlıkları neden kullandığının cevabı da aslında yukarıda yaptığımız alıntılarda mevcuttur. Özellikle “iç içelik” anlayışı zıtlıkların temel yapısını oluşturmaktadır. Zıtlıklar ise, bireylerin fikri dünyalarında Doğu ve Batı medeniyetlerine verdikleri ehemmiyete göre biçimlenmektedir. Bu sözler Derrida'nın yapı-söküm kavramını aklımıza getirmektedir. Derrida iki zıt kavramdan birinin diğeri üzerindeki mutlak belirleyiciliğinin söz konusu olmadığını, özellikle metinleri yapı-söküme uğratarak yapar. İki zıt kavramı tersine çevirerek, yani baskın olanla baskın olmayanı (Doğu-Batı) yer değiştirerek farklı anlamların mümkün olduğunu ifade eder. Zıtlıkların ortadan kalkması ya da değişmesi anlamların değişmesine ya da ortadan kalmasına neden olacağı için, Safa zıtlıkları ortadan kaldıran metinleri yapı-söküme uğratarak, metinlerin hangi temellere bağlı kalarak oluşturulduğunu anlamaya çalışır. Bu ifadeler Safa'nın “(zıtlıklar) Birbirlerini takip ve ikmal ederler. Fakat bu takip ve devam fikri içinde zıtları anlayış, bizim şuurumuza göredir.” ifadesi aslında romanlara konu ettiği temelde Doğu-Batı karşıtlığının hangi bağlamda ele alındığının da ipuçlarını verir. Yazar daha çok Doğu yönelimlidir. Batı'nın mekân ve karakterler üzerindeki tesirinin eğreti duruşuna karşı Doğu'nun mistik yanına karşı bir eğilim

gösterir. Eserlerinde ikiliklerle oluşturulan mekânlar ya da şahsiyetler aslında temelde bu zıtlıkların hangisinin daha meşru olduğuna yönelik bir anlayışın ifade edilmiş biçimidir.

Modern aydınlanma felsefesinin düalist anlayışına burada biraz değinmekte yarar olacaktır. Modern Batı düşüncesi, bilgi/varlık düşüncesini ikili karşıtlıklar ekseninde tesis etmektedir. Bu düalist yaklaşımın ortak özelliği, hakikat ile yanılsamayı, doğru ile yanlış ve olması gereken ile olmaması gerekeni ayırt etme noktasında bir ölçüt oluşturmalarıdır. Temelde bu düalist anlayış, iki kavramdan birinin diğerine üstünlüğü ve bilgisinin meşruluğunun kabul edilmesini hedefler. Kavramlardan birinin tanımlanması diğerinden ötürü yapıldığı gibi ne olduğundan çok ne olmadığı üzerine inşa edilir.

Kısacası Safa'nın eserlerinde kurgunun oluşmasında yer edinen düalist yaklaşımın pek çok izdüşümüne rastlanır. Yazarın Doğu Batı karşıtlığı söylemini "Yalnızız" romanında "dip zıtlıklar" diye ifade ettiği ve sentez temelli kutupluluk ilkesini kullandığı görülmektedir.

3.Mekânsal Ayrışmanın Doğu Batı Bağlamında Yansımaları

Peyami Safa romanlarında Doğu Batı karşıtlığını vurgulayarak mekânsal ve sosyal ayrışmayı fikri, zihni ve kültürel zeminde kurgulamaktadır. Buradan hareketle çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturan mekânsal ve sosyal ayrışma kavramlarına değinmek gerekmektedir. Mekânsal ayrışma, kendi içerisinde sosyal ayrışmayı da barındırmakla birlikte, sosyal ayrışma, Andersen (2003:13-14)'in ifadesiyle "*gruplar arasında artan sosyal ve kültürel farklılıklara yol açan, etnik ya da sosyal olarak farklı grupların mekânsal ayrışmasını*" içerir. Dolayısıyla mekânsal ayrışma, sosyal ayrışmanın belirgin fiziki karşılığı olarak ifade edilmekle birlikte, sadece sosyal eşitsizliğin bir sonucu olarak değil, toplumsal ve mekânsal farklılaşmanın bir ürünü olarak görülmektedir. Alver (2013:42-46) ise mekânsal ayrışmayı, yaşam tarzı, düşünsel duruş ve bakış açısı ile üretilen mekânsal organizasyonların nihai sonucu olarak ifade etmektedir. Bu haliyle kimlik, meslek, sınıfsal farklılıklar vb. özelliklerin oluşturduğu ayrışmalar, mekânsal ayrışmaları beraberinde getirmektedir. Farklı kimlikler arası gerilimler ve ilişkiler bulunmakla birlikte, dini kimlik, etnik kimlik, kültürel kimlik gibi etkenler mekânsal ayrışmanın nedeni olabilmektedir.

Marksist söylem içerisinde mekânsal ayrışmayı, ekonomik söylemler ile tanımlayan Harvey (2002: 161), kapitalist üretim ilişkilerinin kentsel mekânda değişime yol açabilmesini ve farklı toplumsal kesimler arasında mevcut kaynaklara erişimde birtakım farklılıkların oluşmasını, mekânsal ayrışma olarak tanımlanmaktadır. Mekânsal ayrışma, özellikle kamu (eğitim, sağlık, ulaşım ve haberleşme vb.) hizmetlerine erişimi ile alt yapı olanaklarının kullanımı konusunda farklı kesimler arasında var olan eşitsizliğin sonucu olarak ortaya çıktığını ifade etmektedir. Dolayısıyla mekânsal ayrışma, salt bir mekân üretimi değil, üretilen bu mekânın ekonomik göstergelere bağlı olarak kente ait hak ve imtiyazlardan yaralanamama haline de vurgu yapar.

Başka bir tanımlama ile gönüllü ya da zorunlu olarak yaşam alanlarının cinsiyetten, gelir seviyesine, statüden, dile, dine kadar pek çok farklı özelliklere sahip kesimler arasında gelir ya da eğitim gibi etkenler sebebi ile ortaya çıkan eşitsizlik, mekânsal ayrışmanın oluşmasına neden olmaktadır (Flores,2009:31-33). Ekonomik, kültürel, siyasal

alandaki oluşum, toplumsal sınıfların ekonomik, kültürel ve mekânsal olarak birbirinden ayrılan yaşam tarzlarının oluşmasına zemin hazırlamaktadır (Şan ve Akyiğit,2014).

Peyami Safa konu edilen altı eserinde mekân olarak genel itibariyle İstanbul'u konu etmiştir. Yazar İzmit, Adalar ve aynı zamanda karşıtlık oluşturmak açısından Paris'e de yapısal özellikleri itibariyle değinmiştir. Mekâna yönelik yansımalar kitapların kronolojik sırasına göre işlenecektir. Çünkü sadece zamansal değişimin değil, mekânsal değişimlerin de ortaya konulması amaçlanmaktadır. O sebeple öncelikle yazarın incelemeye tabii tutulan ilk eserleri olan "Bir Akşamı" ve "Canan" romanlarındaki mekânsal ayrışmanın düalist izdüşümlerine değinilecektir.

"Bir Akşamı" romanındaki kadın şahsiyetlerden biri olan Meliha "özgür olmak", "yaşamak arzuları" için İzmit'teki evinden ve ailesinden kaçarak Kamil ile birlikte İstanbul'a gelir. İstanbul'a çok yoğun anlamlar yükler. "İstanbul, gök yüzünü tutuşturan büyük çerağıyla yaklaştıkça genç kız, Marmara denizinin içinden doğan efsanevi harikaya gözleri kamaşarak bakıyordu" (Safa, 2002:30) cümleleri ile Meliha'nın İstanbul'a olan tutkusu, yüklediği anlam nakledilmektedir. İstanbul ile İzmit arasındaki ayrışmanın fikri çerçevesi şu cümlelerle aktarılmaktadır; "Meliha yaşamak istiyordu. Kaç kere bunu istedi. Fakat böyle İzmit'in kerpiçten bir evinde yaşamak değil, hayır, o başka türlü yaşamak istiyor." (Safa, 2002:10). İstanbul Meliha'nın yaşama dair hülyalarını süsleyen bir mekân olmaktadır. "İzmit bu, İzmit, eğlentsiz İzmit" (Safa, 2002:13) ifadeleriyle İzmit'in Meliha için bir yaşam alanını oluşturmadığı ve eğlentinin, yaşamının ancak İstanbul'da olacağını düşündürür. Kamil ile birlikte Şişli'deki apartman dairesine giderken otomobil Beyoğlu caddesinden geçerken ve Meliha'nın mekanla kurduğu bağ artık şahsiyetini değiştirmiştir. "Marmara'nın karanlığı ve sessizliği içinde şehre bu giriş genç kızın şahsiyetini de değiştirdi. Kendini başka bir varlık sanıyordu. Ruhunu yepyeni bir şuur kapladı. Hayatının bu yeni safhasını bir yeni esvap gibi giyiyor, mazisindeki hüviyetinden silkinerek çıkarken, sıyrılırken malihülya ile karışık bir sevinç duyuyor ve şahsiyetinin allak bullak oluşu ona sarhoşluk veriyordu." (Safa, 2002:31). Safa mekânlar ile genelde şahsiyetler özelde kadın şahsiyetler arasında mutlaka birliktelik yaratmaktadır. Meliha'nın İstanbul için hissettiği her duygu ve şahsiyetindeki değişimleri ile Canan romanında Kadıköy'ün şahsiyetler üzerindeki tesirindeki benzerlik söz konudur. Mekanlar ve şahsiyetler arasındaki bağlantının Safa'nın bütün romanlarında tamamen bilinçli bir şekilde oluşturulduğu görülmektedir.

Safa'nın "Bir Akşamı" eseri mekânsal anlamda İzmit-İstanbul arasında düalist bir çerçeve çizmektedir. Bu çerçeve Safa'nın en önemli teması olan Doğu Batı karşıtlığının da bir yansımasıdır. İzmit Doğu'yu, sadeliği, dinginliği, diğer taraftan biraz köhne ve yalnızlığı da simgeler. "Bir Akşamı" romanı da olmak üzere birçok romanda Anadolu, sükutun, sakinliğin mekanıdır. "(...) Şimdi onun (Meliha'nın annesi) sukûta ihtiyacı vardır ve bu, Anadolu'da (Yozgat için) pek boldur" (Safa, 2002:119). "Ama aynı zamanda kasvetlidir, özellikle şehre alışanlar için Kasvetli olduğunu söyler Kamil." (Safa, 2002:119).

İstanbul ise özellikle Beyoğlu, canlılığın, eğlencenin ve yaşamın Batılı formlarda olduğunu vurgulayan simgesel özellikler taşımaktadır. Yazar bu mekânsal ayrışmayı diğer eserlerindeki kadar keskin bir söylemle ifade etmese de genel anlamda Beyoğlu ve civarı yerleşim yerlerinde Batılı modern ahlaki özellikleri içselleştirmiş kişiler yaşamaktadır. "Bir Akşamı" romanında Beyoğlu'ndaki apartman daireleri, Batı etkisinde yozlaşmanın yaşandığı

mekânlar olarak sunulmaktadır. Yazarın yaşadığı dönem itibariyle devlet kadroları eliyle mekânsal ayrışmanın üretilmesi ile oluşan Batılı ve modern mekanların romanlara da doğrudan yansıdığı görülmektedir.

1924 yayım yılı olan “Canan” romanında mekânsal ayrışma Vaniköy ve Kadıköy arasında oluşmaktadır. Bu mekânsal ayrışma; Doğu ve Batı temsili aile yapıları ile var olan kültürel yapının Batılılaşma sürecindeki akıbetine odaklanır. “Canan” romanının ana karakteri olan Canan, Türkiye’deki genel kültürel yapıyla bağlarını koparmış biri olarak sunulan karakter Şakir Bey (Canan’ın manevi babalığı) ve ailesinin birlikte yaşadığı, Kadıköy’de bulunan bir konak da yaşamaktadır. Konakta Avrupalı bir yaşam sürülmektedir. Diğer bir karakter olan Bedia ise mutaassıp bir karakter olan babası Abdullah Bey ile birlikte Vaniköy’de mütevazı bir yalıda oturur. Safa yalı ve konak arasında kurduğu diyalektik bağı Doğu ve Batı üzerine oturtmuştur ve buna göre o mekanlarda bulunanların da aynı diyalektik içinde konumlandığını göstermiştir.

Kadıköy Bedia’nın kocası Lami için cazibe merkezidir. Lami’nin modern ve eğlenceli yaşamı oradadır. Sıkıcı olan yalı hayatına Kadıköy’ü tercih eder. Kadıköy, romanda Batılı adap-ı muşeretin yaygın olduğu, kadın erkek ilişkilerinin ahlaki olmayan boyutta yaşandığı fakat bunun içselleştirildiği zihniyetlerin olduğu bir mekandır. Kocasını aramak için Şakir Bey ile konuşan Bedia, Şakir Bey’den Lami’nin ondan ayrılmasının gayet doğal bir durum olduğunu söyleyen şu sözleri işitir; “Eğer siz Kadıköy’de otursaydınız, Lami’nin hareketlerini daha tabii görürdünüz. Şu bizim modern sayılan muhitlerimizde, böyle şeyler her zaman oluyor” (Safa, 2000a:18). Şakir Bey, mekânların kişilerin hayata bakış tarzlarını nasıl biçimlendirdiğini Bedia’ya bu sözlerle anlatır.

Kadıköy Moda için ise şu ifadeler kullanılır; “Bedia buraları çok sever, buraları Kadıköy’ün sınıksız şehir hayatından uzak, تنها, ama yine medeni yerleridir.” (Safa, 2000a: 21) Yazar Bedia karakterini bu mekânsal ikilemde hep münzevi olanı tercih eden bir imaj ile çizmiştir. Bedia aynı zamanda asil ve medenidir. İfadelerden anlaşılacağı üzere, medenilik vurgusu aslında roman içinde Kadıköy için tanımlanan genel bir anlamı ifade etmektedir.

Bedia’nın eşi Lami, kendi babasına ait olan yalıda, Vaniköy’de yaşar fakat Lâmi burayı çok sıkıcı bulur, “Bedia’dan da yalıdan da yorulmaya başlamıştı.” (Safa, 2000a: 35) Yalıdan yani aslında Vaniköy’den sıkılan Lami için şu sözler hayalindeki Vaniköy’ü anlatmaktadır. “Lami gayet iyi hatırlıyor: Karakış. Akşamları son vapuru iki üç kişiyle Vaniköy’e çıkar. (Bu تنها köyün vapur yolcusu hep iki üç kişidir.) Kemeraltından geçerek o kapkara insansız yola girince, heybetli bir sükut. Ve taş gibi karanlık. Yürüyebilmek için bu karanlıkla göğüs göğüse gelmek, onu itmek lazım. Bu çok güçtür.” (Safa, 2000a:35). Bu ifadeler aslında sadece Vaniköy’e atfedilen bir durum değildir, var olan hayata, içinde bulunulan yaşama, orada yaşamaya yönelik hislerin de yansımasıdır. Çünkü Vaniköy’deki yalıda ve doğasında maneviyat ve sabır ön plandadır. Lami bunlardan uzak, Kadıköy’de Batı etkisinde, eğlence ve kozmopolit olan patronu Şakir beyin konağında Canan ile aynı yerde yaşamak için eşi Bedia’yı terk eder. Canan’ın sadakatsizliklerini öğrense de inanmak istemeyen Lami, sonunda her şeyi anlar. Canan’ın feci ölümü sonucu artık Lami Kadıköy’de yaşadığı hayatın yozluğunu fark eder ve karısı Bedia’ya ve Vaniköy’deki eve döner. Aslında bu dönüş sadece mekânsal bir dönüş değil, aynı zamanda duygusal bir dönüşü de barındırmaktadır. Suçluluk duygusu ve pişmanlıklar onu Vaniköy’e geri götürmüştür. Dönüş yolunda vapurdan indikten sonra yine Vaniköy’e dair şu ifadeleri kullanır; “Hep o köy, çit yok. Sinek vızıltısı, orada bir çığlıktır.”

(Safa, 2000a:223). “Canan” romanı Kadıköy ve Vaniköy arası kurduğu düalist perspektifi Canan ve Bedia arasında da kurmakta ve mekânsal ayrışmanın karakterler üzerindeki tezahürünü sunmaktadır. Aynı zamanda Canan'nın trajik ölümü ile Bedia'nın eşinin kendisine dönmesi arasında yaşanan ikilemde, Doğu'nun ahlakiliği ile Batı'nın şehvaniliği arasındaki savaşın Doğu lehine kazanıldığına vurgu yapılmaktadır.

Vaniköy'deki yalı doğayla iç içedir: “*O gün hava çok yumuşak, sular durgun. Bahçe, hiçbir hava cereyanının dağıtmadığı keskin deniz ve çam kokularıyla dolu. Sanki bütün ağaçlar, yapraklar ve deniz, geceleyin hiç teneffüs edememişler, sabahı beklemişler, güneş çıkar çıkmaz, hep birden, kuvvetle soluk alarak nefeslerinin sert kokularını etrafa hohlamaya başlamışlardı*” (Safa, 2000a:83). Yazar, doğa ile insanın birlikteliğine vurgu yapar. Bu vurgunun aşağıda bahsi geçen son dönem eserlerinde de yer aldığı görülmektedir.

İkinci dönem diye tarif ettiğimiz eserlerinden olan “Fatih Harbiye” romanındaki mekânsal düalizm kendisini bir medeniyet tasavvurunun yansımaları olarak göstermiştir. Fatih ile Şark'ı, Harbiye ile Garp'ı simgeleştirmektedir. Romanın kadın şahsiyeti Neriman'nın Beyoğlu'na giderken hissettikleri ile bu ayrışmanın uçurumu şu sözlerle ifade edilir: “*Galatasay'dan Tünel'e doğru yürüdüler. Neriman Beyoğlu'na çıktığı vakit, halis Türk mahallelerinde oturanların çoğu gibi, kendini büyük bir seyahat yapmış sanırdı. Gene Fatih uzakta, çok uzakta kaldı. Tramvayla bir saat bile sürmeyen bu mesafe, Nerima'a Efgan yolu kadar uzun görünürdü ve Kabil'le Newyork arasındaki farkların çoğuna İstanbul'un iki semtin arasında kolayca tesadüf edilir.*” (Safa, 2000b:29).” Bu ifadeler mekanların zıtlığında derin bir ayrışmanın işaretlerini vermektedir. Aradaki uzaklığı mesafelerden ziyade fikri ve zihni noktada özellikle kültürel bir farklılık üzerinde yoğunlaştırır.

Fatih ve Harbiye için Neriman'ın ifade ettiği şu sözler ile Safa, İstanbul'da bulunan iki ilçeyi bir kültürel zıtlıklar kalıbı içine yerleştirmiş ve mekânsal ayrışmayı fikri ve kültürel boyutta göstermeye çalışmıştır. Fatih, geri kalmıştır, insanları işe yaramaz ve tembeldir, “*(...) O Fatih (...) meydan kahvelerinde bir sürü işsiz güçsüz, softa makulesi adamlar oturuyorlar, (...) insanın arkasından fena fena bakıyorlar,(...) insan yolda bile rahat yürüyemiyor. Sonra o dükkanların hali nedir? Adım başına aşçı ve kahve. Erkeklerin işi gücü kahvede, caminin önünde oturup sokağı seyretmek.(...)*” Aynı paragrafta Tramvay hattının öbür tarafındaki Beyoğlu ise moderndir, insanları farklıdır. “*(...) esnaf bile zevk sahibi. İnsan bir bahçede geziniyormuş gibi oluyor, her mekân çiçek gibi (...) sonra halkı da bambaşka, dönüp bakmazlar. Yürümesini, giyinmesini bilirler. Her şeyi bilirler canum...*” (Safa, 2000b:26). Bu tasvirler Neriman için Doğulu ve Batılı olmanın ayrımını gösteriyordu. Bu ifadeler gibi Neriman, mekânsal ayrımlar dışında şahsiyetler üzerinden de tasvirlerine devam etmektedir. Bu betimlemeler bir sonraki başlıkta irdelenecektir.

Safa diğer romanlarında da işlediği gibi, ilk mekâna geri dönüş metaforunu “Fatih Harbiye” eserinde kullanır. Neriman Macit'in ve onun dünyasının sahte olduğuna ikna olarak, evine mahallesine hiç olmadığı kadar sevinçle geri döner. “*Tramvay Beyazıt'tan geçiyor ve Fatih'e doğru ilerliyordu. Fatih! Fatih! Beyoğlu arkada kalıyor. Aylardan beridir. İlk defa bugün, Neriman Fatih'e bu kadar istekle gidiyordu ve Beyoğlu'nun cazibesinden kendini kurtarıyordu*” (Safa, 2000b:109).

Safa'nın Doğu Batı bağlamında mekânsal zıtlığının en görünür olduğu eser "Fatih Harbiye"dir. Fatih; ezan sesi, saz peşrevi, musiki, ahşap yapılar ile sembolleşirken, Beyoğlu; keman, caz, taş yapılar ile sembolleşir. Bu sembolleştirme ile Şark'a ve Garp'a ait olmak ikiliğinde yansımalarını görebiliriz. Bir medeniyet karşılaştırmasını İstanbul'un iki ilçesi aracılığıyla yansıtmaktadır. Safa, Avrupai yaşamın bireyleri mekânsal çerçevede de dönüştürdüğünü, o mekâna gitmek ve o mekanla kişiliklerini özdeşirmek arasında da bir bağ kurmaktadır. "Fatih Harbiye" romanında Neriman'ın Beyoğlu'na giderken hissettiğini, "Bir Akşamdı" romanında Meliha İstanbul'a giderken hissetmektedir. Bu hisler "Yalnızız" romanında Meral'in Paris için hissettiği duygularıyla aynıdır. Modern, Avrupai eğlence ve şaşaanın olduğu mekanlar karakterler için cazibe merkezi şeklinde işlenmiştir. Fakat romanlarının sonunda bu merkezden uzaklaşma veya eski mekâna geri dönme ya da sade, maneviyata dönük bir hayat yaşamak konusu genel olarak işlenmiştir.

Peyami Safa'nın orta ve son dönem romanlarından olan "Fatih-Harbiye", "Matmazel Noraliya'nın Koltuğu" ve "Yalnızız" romanlarında yazarın, Doğu'yu ve Batı'yı temsil niteliği yüklenen kişiler arasındaki çatışmada, mekânlara özel simgesel işlevler kazandırmaya başladığı görülür. Neriman'ın benlik bütünlüğünü korumak için uzak durması gereken yer, Fatih-Harbiye'de bütün bir Beyoğlu semtidir. Birçok romanında yer alan bir izleğin iyice belirginleştiği "Yalnızız" romanında, Paris, zihinlerde oluşturulan haliyle imgeselliği ile bile baştan çıkarıcı ve tehlikeli bir mekân olarak sunulmaktadır. "Matmazel Noraliya'nın Koltuğu" romanında, simgesel anlamların yer aldığı "uğursuz bir yoksullar pansiyonunun" konuyu ifade etme anlamında ciddi bir önem taşımaktadır (Aksoy,2009:152). Ayrıca doğa ile ilgili yukarıda "Canan" romanında yapılan vurgu "Matmazel Noraliya'nın Koltuğu" romanında da kendini göstermektedir. Adadaki ev ormanın içinde, doğa ile iç içedir. "*Ferit ve Selma arka yoldan çamlığa doğru yürüdüler*" (Safa, 2006a:314). Doğa insanın özüne gidiş, aslına dönüşü temsil eden bir anlam kümesi olarak sunulmaktadır.

Yine aynı şekilde "Yalnızız" romanında Meral'in annesi Necile Hanım'ın konağı da Arnavutköy'de doğa ile iç içedir. Aslında yazarın bu doğa ile iç içe olma hali daha çok son eserlerine denk düşmektedir. Bu da özellikle ruh-beden ikiliği arasındaki geçişlerde insanın kendini buluşunun mekânı olarak doğa ve buna bağlı olarak doğa içinde mekanlar tasvir edilmektedir.

"Yalnızız" romanının tertibinde yer olan (Simeranya) "ütopik" (tasarlanmış) ve "reel" (gerçek) mekanlar, bir yandan da kişilerin psiko-sosyal kimliklerine felsefi ve estetik derinlik kazandırır. Mekanlara "ütopik" ve "reel" yönleriyle sağlanan yorum genişliği, romanlarının düalist karakterlerini de hatırlatır (Tekin,1999:64). "Yalnızız" romanı için bu düalizm Safa'nın diğer romanlarında daha görünür olarak kullandığı mekânı Doğu-Batı şeklinde ayrılmasının ötesinde yeni bir form ile kullanılmıştır. Bu form aslında Safa'nın sentezci yaklaşımının karşılığı olarak okunabilir. Çünkü Simeranya, ana kahramanın kurguladığı "ütopik" ama pek çok hususu itibariyle ideal olanı temsil eden bir yerdir Ne Doğu'dur ne Batı; orası idealize edilen sentezin mekanıdır.

Kısacası Safa'nın altı eserinde mekân örgüsü temelde fikri, zihni ve kültürel ayrışmanın merkezi olarak kurulmuştur. Bu mekânsal ayrışma Doğu-Batı düalizmi ile örülmüş olup, dönemin tarihsel bağlamının aktarıldığı, Batı modernizmi ile Doğu gelenekçiliğinin mekanlar ile yeniden üretildiği romanlarında açık bir şekilde karşılık bulmaktadır. Toplumsal çözölmeyi mekanlar üzerinden sunmaya çalışırken, mekanla ile genelde şahsiyetler özelde

kadın şahsiyetler arası ilişkinin kastı bir şekilde birlikteliği dikkat çekicidir. Her eserde mekânsal ayrışmanın kadın şahsiyetlerin yaşadığı mekanlar üzerinden sadece fiziki olarak değil, görsel, kültürel ve yaşam tarzı anlamında bir temsil ifade etmesi açısından da inşa edildiği anlaşılmaktadır.

3.Doğu Batı Bağlamında Romanlardaki Kadın Şahsiyetler

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde başlayan modernleşme hareketi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında da etkisini hızla sürdürmüş ve resmî ideoloji haline gelen Batılılaşma süreci hemen her kurumda kendini hissettirmiştir. Bir ulus devlet olan Türkiye Cumhuriyeti modernleşme sürecinde, yaşam tarzından, kamusal hayata katılma, eğitim imkanları, seçme seçilme hakkı v.b. gibi pek yeni eylemler kadınlara sunulmuştur. Dolayısıyla ulus-devletin inşasında modernitenin simgesel taşıyıcılığını üstlenen kadınlar aktif bir yer edinmektedir (Davis,2003:183).

Modernleşme eğilimleri pek çok alanda ve kurumda hakimiyet göstermekle birlikte kadın imgesinin de bu bağlamda şekillendiği görülmektedir. Modernleşme çabasının kadın sorunsalı ile özdeşleştirildiğini ifade eden Bora (2009:819), kadın sorununu, toplumsal ilerleme, modernleşme, Batılılaşma hatta kalkınma hedeflerinin ayrılmaz bir parçası olarak görür.

Kadınların, modernleşme sürecinin kamusal hayattaki görünümünden dolayı gerek modernleşme taraftarları gerekse de modernleşme karşıtları için, toplumsal hayattaki konumları simgesel bir nitelikte taşımaktadır (Biricikoğlu,2006:1). Özellikle Berktaş'ın (2011:352) kadınların topluluğun ruhunu simgelediğine dair ifadelerinden anlaşılacağı üzere, topluluğun kurtuluşu ya da ilerlemesi kadar çürümesi ve gerilemesi de kadınlarla özdeşleştirilmektedir. Bu da Batılı ya da Doğulu olsun ataerkil düşüncenin genel bir özelliği olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla Türk modernleşmesinin sağlanması, Batılı yaşam tarzının benimsenmesi için Cumhuriyet döneminde devlet, Osmanlı/İslam geleneğiyle bağlarını kopartmak için kadını bir araç olarak kullanmıştır (Biricikoğlu, 2006:6).

Bütün bu değişimlere, modernleşme dinamiklerine ayak uydurması istenilen kadın, bir taraftan sistemsel yapı içerisinde Batılılaşmaya mecbur bırakılmış, diğer taraftan eski özüne bağlı kalması beklenmiştir. Bu beklentiler kadını, Doğu – Batı karşıtlığı gibi bir çıkmaza karşı kendi benliği ile bir savaş halinde olmaya itmiştir. Dolayısıyla dönemselleşen her türlü etkinin edebi kaynaklara da yansıdığı düşünüldüğünde, kadınların geçirdiği bu sosyal değişimin izdüşümlerine eserlerde rastlanmaktadır. Bu sebeple değişimin dinamik aktörleri olarak gördüğümüz kadınların, Safa'nın eserlerinde Doğu Batı karşıtlığı bağlamında nasıl ele alındığı incelemeye değer bir konu olarak görülmüştür.

Safa'nın eserlerinde çok fazla karaktere rastlamak mümkün olmakla birlikte çalışmamız, bu karakterlerin kadın şahsiyetler perspektifi ile ele alınmasını ile sınırlıdır. Safa hemen hemen bütün eserlerinde Batılı hayatı benimsemiş olanlar ile geleneksel hayatı benimsemiş olanlar arasında bir zıtlık kurguladığı gibi, fikri dünyasına ait sentezci bakış açısının yaşatıldığı karakterlerde bir üçüncü tipoloji olarak kadın karakterler de dikkat çekmektedir. Kadın

karakterlerin şahsiyetleri, bir yanıyla Doğu'nun ahlak ve medeniyet tasavvuru içinde yetişmiş, diğer yanıyla Batı eğitimi almış, dil bilen ve bu iki medeniyeti homojen bir şekilde içselleştiren, entelektüel yanı güçlü bir vurgu ile sunulmaktadır.

“Bir Akşamdı” romanında kadın şahsiyet Meliha, “*hayalden sergüzeşte geçmek isteyen birçok yeni kızlar gibi şu asri düsturu olan “yaşamak arzusu”* (Safa, 2002:101) ile dolu, bu istek uğruna evini ve ailesini terk etmiştir. İstanbul'un cazibesi karşısında şahsiyetinin bile değiştiğini hisseden bir kadındır. Meliha, “*kelebek kadar bile hüviyeti bariz olmayan meçhul, isimsiz, firari, fettan, uçucu bir emel peşinde heveslerinin ve ihtiraslarının coşkunluğunu hissederek yaşadığını anlamıştı.*” (Safa, 2002:102). Aslında bu cümleler Meliha'nın şahsiyetine ilişkin tüm detayları verir. Meliha ayrıca Kamil'in sadakatsizliğine aynı şekilde cevap vermek ve intikam almak isteyen bir kadındır. Ve bunu yapar. Diğer taraftan romana giren Kamil'in eski karısı Bert ile karşılaştırılır. Bert bir Fransız kadındır, kocasından ayrı kaldığı dört yıl Fransa'da onu aldatmamıştır. “*Bert ihtiraskârdır*” (Safa, 2002:154). Yazar Bert ile Meliha arasındaki farkı uzun uzun anlatır; Bert, katlanır, bekleyecek, ihtiraskâr, muvaffak olacağına emin, Meliha gibi hareket etmeyi (kocasını aldatmayı) hatırlardan geçirmemiştir, erkeklere galip olmak için onların akis davranışları yapmak gerektiğine inanan, intikam saatini bekleyen bir kadındır. Şu sözler iki kadın arasındaki farkın en önemli vurgusudur; “*Bu, Paris'te yetişmiş bir kadının İzmit'ten gelen bir kadından farkıdır*” (Safa, 2002:214). Duygularıyla değil aklıyla hareket edebilen, intikam için aynı yoldan gitmeyen kadının Batılı olması, Batı rasyonalitesine vurgu olarak okunabilir. Yine Batı ile Doğu'nun bu iki kadın şahsiyet üzerinden okunması Peyami Safa'nın bu roman içine yerleştirdiği önemli bir kurgudur.

“Canan” romanında en önemli şahsiyet kitaba ismini veren Canan'dır. Safa, “Canan” romanında ana kadın karakter Canan ile yasak ilişki sürdürdüğü Lami'nin karısı Bedia arasında Doğu Batı karşıtlığını işlemektedir. Canan, fettan, kurnaz, ikbalperest ve çok güzel bir kadındır. Duldur ve İstanbul'da babalığı Şakir Bey'in konağında yaşamaktadır. Güzelliğinden bir gün Sultan olacaksın diye şımartılır (Safa, 2000a). Bedia'nın eşi Lami ile evlenir, Lami eşini Canan için terk eder. Fakat Canan Lami'yi neredeyse romandaki bütün erkek karakterlerle aldatır. Canan romanda Avrupalı yaşamın içinde olan ve bu yaşamın yozlaşmış biçimini kadın üzerinden gösteren bir şahsiyettir. Fiziksel güzellik, servet, pahalı eşyalar tutkunu bir kadındır. Erkeklerle olan münasebeti onun nefsinin okşar ve güzelliğinin karşılığı iyi bir yaşam için bütün erkekleri kullanır. Çünkü “*Canan'da bir erkeğin gözünü boyayacak şeyler var, yok değildir...*” (Safa, 2000a:103). Güzelliği ile çevresindeki tüm erkekleri büyüleyen bu kadın çevresinde iyi intibalar oluşturabilen zeki ve hırslı da bir kadındır. Kocasını Lami'ye emrinde çalışan bir hizmetçi muamelesi yapması ise romanda dikkati çeken bir yerdir. Lami, “*Onun emrini yerine getirmekten mahkumane bir zevk alıyor*” (Safa, 2000a:129).

Bedia, ise güzel ahlaklı, sakin, kibar terbiyeli, çekingen tabiatlı biridir. Fedakâr ve afif bir kadındır. Babası Bedia'yı teselli ederken onun şahsiyetine ilişkin şu sözleri söyler; “*Allah, temiz, afif, Müslüman kadınlara acır,(...)*” (Safa, 2000a:82/95). Yazarın Müslüman kadın profili Bedia'da hayat bulur, o Doğu'nun temsilcisidir. Lami Canan'dan aldığı darbe sonrası Bedia'yı düşünürken onun bu özelliğini düşünür. “*O sukün, şimdi güzel bir şey. Fedakâr ve afif bir kadının temiz gözlerine ve denize bakmakta güzel*” (Safa, 2000a:221). Bedia, Canan karşısında sakinliğin,

huzurun adıdır. Ve Lami ona dönerek aslında huzurun olduğu yere geri dönüş metaforunun kullanıldığını da bizlere göstermektedir.

İkinci grup romanlar “Fatih- Harbiye” ve “Bir Tereddüttün Romanı” eserlerindeki şahısların düalist yansımalarına değinilecektir. İlk olarak “Fatih Harbiye” eserinde ana karakterlerden biri olan Neriman, “Bir Terettürdün Romanı” eserinde ise iki kadın karakter Vildan ve Mualla üzerinden Doğu Batı düalizminin izdüşümleri ifade edilecektir.

“Fatih-Harbiye” romanının en önemli şahsiyeti Neriman’dır. Neriman “*medeni bir kız olmak istediğini*” (Safa, 2000b:93) dile getirmektedir. Fakat Neriman, bu medeniliği tam olarak açıklayamaz, yaşama ait şekilsel dönüşümleri medeniyet diye algılar. “*Fatih’teki evde oturmak istemiyor*”, “*Balolara gitmek, lüks yaşamak istiyor*” (Safa, 2000b:93). Neriman iki medeniyetin içinde yetişmiş, babasından Doğu medeniyetine ait değerleri almış fakat İstanbul’a geldikten sonra özellikle dayısının kızları ile olan münasebeti sonucunda Batı medeniyetine olan ilgisi artmıştır. Neriman Doğu ve Batı’yı sürekli karşılaştırma içindedir. Ve bu karşılaştırmada Doğu her zaman yenik ve güçsüzdür. Özellikle Doğulu ve Batılıları kedi ve köpek’ e benzeterek, kendince medeniyetlerin tasavvurunu yapmıştır. “*(...) şarklılar kediye, garplılar köpeğe benziyorlar! Kedi yer, içer, yatar, uyur, doğurur, hayatı hep minder üstünde rüya görüyormuş gibidir; lapacı, tembel ve hayalperest mahluk, çalışmayı hiç sevmez. Köpek diri, çevik, atılgandır. İşe yarar; birçok işlere yarar. Uyurken bile uyanıktır. En küçük sesleri bile duyar, sıçrar, bağırır*” (Safa, 2000b:45). Neriman’ın bu bakış açısı içselleştirilen oryantalist bir bakış açısını bizlere sunmaktadır. Kendi kendisinden nefret eden, değerlerini, köklerini, yaşadığı coğrafyayı bile sevmeyen fakat iki medeniyet arasında bocalayan bir kadın. Tekin (1998)’in ifadeleriyle; “*Neriman, Tanzimat’tan itibaren merkezden çevreye doğru yayılan ve toplumsal sancılara yol açan batılılaşma cereyanının oluşturduğu çelişkiyi nefsinde yaşayan, dolayısıyla kendisi ve çevresiyle çatışan genç kızlarımızın ‘tipik’ örneklerinden biridir. Kişiliğinde Psiko-sosyal bir dram, tedavisi zaman alacak bir isyankarlığı barındırmaktadır.*”

“Bir Tereddüttün Romanı” romanı “Matmazel Noraliya’nın Koltuğu” ve “Yalnızız” romanlarına geçiş niteliği taşımaktadır. Roman, kültür buhranı içinde olan bireyleri konu edinmektedir. Şark ile Garp arasında değerleri ve yaşayış tarzıyla seçim yapmak mecburiyetinden doğan bunalımlar, romanın kadın karakteri Vildan’a aksettirilerek verilmiştir. Roman Muharrir ile Vildan arasında geçen fikri münasebet çerçevesinde şekillenir. Muharrir, Mualla ile Vildan arasında şahsiyet farklarından doğan kafa karışıklığı sebebi ile tereddüt yaşar. Bu tereddüt iki şahsiyetin bireysel özelliklerinden ziyade, şahsiyetler ile medeniyetler arası kurduğu tasavvurla ilgilidir. Romanda ilk olarak Mualla karakteri, “*klasik terbiye almış*”, (Safa, 2007:29), “*(...) usaresinin mazinin derin köklerinden alan eski bir aileye mensup, ciddi ve kendine güvenilebilir, anlayışlı ve hazımlı bir kültür sahibi*”, (Safa, 2007:34), “*münevver kadın*”, (Safa, 2007: 35), “*klasik ve ruhani genç bir kız*” (Safa, 2007:47) olarak tasvir edilmiştir.

Muharrir’in Mualla ile ilgili izlenimleri; asri kadınların kabalıklarına karşı daha nahif olduğu ve on sekizinci asır Avrupa’sının genç kız tipini çağrıştırdığı şeklindedir. Muharrir “*(...) bu kızın şahsiyetiyle bir limonlukta büyümüş çiçeğin hassasiyeti arasındaki benzeyişleri arayacak kadar eski şiirlerin mazmunlarına yaklaştım.*” (Safa, 2007:47) ifadeleri Mualla’da eskiye ait gibi görünen nahif, kırılğan bir tarafın olduğuna işaret etmektedir. Mualla, asil ve münevver bir aileden gelen fakat snop olmayan bir kızdır. Aşırılıkları sevmez. Muharrir şu sözlerle onun dün ile

bugün arasındaki genç kızların prototipine uymadığını da söyler. “(...) *eski kızlar hisleriyle ve ihtiraslarıyla yaşıyorlardı, şimdikiler yalnız heveslerinin peşinden gidiyorlar; sizde ikisinde olmayan bir şuur zenginliği var. (...) ciddiyetiniz ve sadeliğiniz onlardan sizi ayırıyor*” (Safa, 2007:53.). Safa Mualla şahsiyetiyle asil, münevver ama asri de olan kadın özelliklerini bir araya getirmektedir. Doğu'nun klasik terbiyesini almış ama Batı ile de kopuk olmayan bir şahsiyet sunulur. Bu da Safa'nın medeniyetlerin sentezi tasavvurunun yansıması olarak okunabilir.

“Bir Tereddüdün Romanı” eserinde ise Vildan karakteri; İtalya'da kocasını bırakarak, “*İstanbul'da sergüzeşt aramaya gelen küçük isterik hanım*”dır (Safa, 2007:120). Türkiye'de bir şey olmak gayesi içinde olan bir kadın muharrirdir. Beğenilmeyi hem seven hem bundan nefret eden bir kadındır. Şahsiyeti çabuk değişen bu kadın şu sözlerle bunu açıklar; “*Benim hüviyetim, giydiğim elbise, şapka, bulunduğum yer, etrafımdaki eşya, konuştuğum adam, düşündüğüm şey, yaptığım tavır hareketlerle beraber değişir. (...) ben İtalya'da başka, burada başka bir insanım (...)*” (Safa, 2007:123). Bu değişkenlik aslında nereye ait olduğunu bilmemekten, bir kültür buhranı içinde kalan cemiyet fertlerinin genel durumunu temsil etmekte ve Safa bu buhranı Vildan'ın şahsiyetiyle aktarmaktadır.

Son dönem romanları “Matmazel Noraliya'nın Koltuğu” ve “Yalnızız”ı Safa'nın en felsefi derinliğe sahip eserleri demek yanlış olmaz. “Matmazel Noraliya'nın Koltuğu” eseri bir pansiyonda yaşayan insanların yaşam ve fikri dünyasının aktarımı ile başlayıp daha sonra adada Ferit'in yaşadığı metafizik durumlar ile sonuçlanır. Ruhsal buhran ve bunalımlar yaşayan Ferit ana karakter olarak işlenmiştir. Romanda dikkat çeken üç kadın karakter bulunmaktadır. Bunlardan birisi ana karakter Ferit'in teyzesi, diğeri ise Suzy karakteri ve esere ismini veren Noraliya yani Nuriye'dir.

Ferit'in teyzesi sinirli, sert mizaçlı Müslüman bir kadındır. Namaz kılar, ibadetlerini yerine getirir. Fakat sert ve hasta yapısı Ferit tarafından eleştirilir ve aslında bu hastalığın teyzesinin şahsından ziyade, “*hastalık namazla, swing arasında*” (Safa, 2006a:114) diyerek bu durumun memleketin genel hastalığı olduğunu ve birinden birinin gitmesi gerektiğini vurgular. Bu ifadelerle Doğu mistisizmi ile Batı rasyonalitesi arasındaki zıtlığa vurgu yaparak yaşanan buhranların sebebini ikisi arasındaki sıkışmışlık olarak yansıtır.

Safa, bu eserinde diğer eserlerinde olduğu gibi net bir şekilde Doğu ve Batı anlayışı etrafında şekillenen şahıslara yer vermemiştir. Safa, daha çok farklı ideolojiden kahramanlar yaratarak, birbirleriyle tartışarak, kahramanları yalıtkanlıktan kurtarmak ve çoğulcu bir zeminde daha inandırıcı kılmak istemiştir. Yapay prototiplerden kaçınmaya çalışarak, daha gerçekçi kahramanlarla karşımıza çıkar ve kahramanlara toplumsal düzenin eleştirisini yaptırır (Timur,1991:67).

Eserde, Suzy ise alafranga züppe tiplemesi kadın karakterdir. Suzy Avrupai bir Türk'tür, bebeğini İngilizce ninni ile uyutan, “*züppe karı*”dır (Safa, 2006a:66), kocasını aldatır. Pozitivist, alafranga züppe olarak ifade edilecek Cevat Bey'in eşidir. Eşi ve kendisinin Avrupai bir zihniyete sahip, geleneksel değerlerden kopuk, Batılı yaşam tarzları vardır.

Esere ismini veren Noraliya aslında Nuriye'dir. Babası diplomat bir Türk, annesi İtalyan'dır. Annesinden İtalyanca ve Fransızca öğrenir. İslam dinine ait bilgileri babaannesinden edinir. “*Çok malumatlı bir Müslüman kıızı*”dır (Safa, 2006a:247). Babaannesini İtalyanca ve Fransızcaı unutmasın diye özel hoca da tutmuştur. Yüksek kültüre sahip,

bilgili, açık fikirli bir kadındır. Fakat yaşadığı hadiseler onu insanlardan uzak kalmaya ve adadaki evinden dışarı çıkmamaya itmiştir.

Son olarak “Yalnızız” romanında Meral ve Meral'in “alafranga züppe” kategorisine girecek arkadaşı Feriha şahsiyetleri üzerinde durulacaktır.

Feriha annesiyle yaşadığı yeri terk edip, metresi olduğu adamla Paris'e kaçar ve oradan İstanbul'a döner. Giyim, saç, makyaj olarak tam bir Fransız'dır. Onda “*Meral'in ilk aradığı şey Paris'ti*”. “*Meral'in rüyası Feriha'nın saçlarından başlıyordu. (...) (saçları) şahsiyetinin manasını değiştirmişti.*” (Safa, 2006b:179) Feriha şahsiyeti başkalaşmış, alafrangalaşmış bir kadındır. Fakat Paris'te yaşadığı hayat için; “*Paris'te bazı anlarım oldu ki, annem beni affetse, ölünceye kadar Cihangir'deki evde mahpus kalmağa razı olurum*” (Safa, 2006b:182) der. Bu ifadeler ile romanda Avrupalı hayatın özenilecek taraflarını tarumar etmektedir. Batılı hayat, şaşaa, eğlence, lüksün bile insanı mutmain etmediği sezdirilmektedir.

Meral ise Alafranga bir kızdır, İstanbul'dan bunalmıştır ve Paris'e gitme hayalleri kurar. Abisi Ferhat'ın Meral'e karşı söylediği sözler aslında içindeki buhranı tam olarak ifade etmektedir. “*Bu evden boğuluyorsun, çünkü bu ev senin namuslu olmanı istiyor. Seni boğan bu ev değil, bu cemiyet, bu memleket. Paris'te seni kimse tanımayacak. (...) Bir sürü aşifteler arasında bir Matmazel Meral. (...) Yanındaki o şıllıkla istediğin gibi fing atacaksın.*” (Safa, 2006b: 290).

Meral hevesleri olan bir genç kızdır. Avrupalı olmak, özelde Paris'te olmak ve bir Fransız gibi görünmek hülyaları taşır. Fransızca düşünmek onun için daha kolaydır. “*Fransızca konuşarak*” onun için “*kendim oluyorum tesellisi*” dir (Safa, 2006b:165). Meral Batı özentisi bir şahsiyettir fakat o hayatı yaşayan değil yaşamak isteyendir. Hülyasını kurduğu hayatı yaşamak için evden kaçıp Feriha ile birlikte Paris'e gitmek ister fakat kaçamaz. İntihar etmek ister, mektup yazar. Sigara içmek için gaz doldurmaya çalışırken eteğine düşen gaz yanlışlıkla alev alır ve yanarak ölür. Safa'nın Meral'e biçtiği son çok trajiktir. Hevesleri uğruna sonu fecaatle biten bir yaşam resmedilmiştir.

Safa, Feriha karakteriyle dejenere tipi prototipleştirmektedir. Paris ise dejenere hayatın simgeleştirildiği yer ve bu tiplerin gitmeyi hayal ettiğini bir limandır. Paris Meral'in abisinin ifadeleriyle “*Bu kız bir felakete doğru gidiyor, Paris'e değil*” (Safa, 2006b:226). Alafrangalaşmış tipler haricinde romandaki pek çok şahsiyet için Paris bir felaket merkezidir.

Kısaca Safa'nın ilk romanları ve son romanları arasında Doğu-Batı ayrışmasının genelde şahsiyetler özelde kadın şahsiyetler üzerinden de okunabildiğini görmek mümkündür. Dejenere hayatı, Avrupalı hayat tarzını, alafrangalaşmış kadın karakterlerle sunmuştur. Bu karakterlerin temel özellikleri geleneksel değer ve ahlaki açıdan kendi köklerinden uzak, Batı meraklısı ve özentisi, yabancı dili olan, eğitim düzeyleri yüksek, İstanbul'un genellikle Beyoğlu, Yeşilköy, Kadıköy vb. yerlerinde ikame eden şahsiyetlerdir.

Diğer taraftan Doğuyu temsil eden, müspet, ahlaki ve değer açısından köklerine bağlı, düzenli aile hayatına sahip, yine yüksek eğitilmiş olan şahsiyetler, Fatih, Vaniköy, İzmit, vb. yerlerde ikame ederler. Dolayısıyla Safa mekanları şahsiyetlerle ördüğü gibi şahsiyetleri de mekanlarla ilişkilendirmektedir. Mekanlar üzerinden şahsiyetlerin

yansıdığı mekânın sadece coğrafi bir özellik sunmaktan çok bir yarışma mekânı olarak da sunulduğu görülmektedir.

4.Sonuç

Safa'nın ilk romanlarında (Bir Akşamdı, Canan), anlatım tekniklerindeki olay örgüsü içinde yoğunlaştırılmış simgesel anlamlar daha çok mekanların, eski ve yeni, Doğu ile Batı kavramsallaştırması ile karşıtlık ilişkisi kurmaktayken, son romanlarından olan "Matmazel Noraliya'nın Koltuğu" romanında daha çok ruh-beden anlayışı içerisinde bir mekânsal ayrışma telakki etmektedir. "Fatih Harbiye" romanında ise medeniyet tasavvurunun mekânsal ayrışma bağlamında yansıtılması ile mekanlar üzerinden sunulan sembolik düalizm eserin temel omurgasını oluşturmaktadır.

Peyami Safa hemen hemen bütün romanında Doğu-Batı meselesini eleştirel bir perspektifle ele alır. Safa özellikle Doğu- Batı karşıtlığında Batı'ya atfedilen önemin aşırılığında rahatsızdır (Şan, 2004). Bu iki medeniyetin belli noktalardan ele alınıp sentezinin oluşturulması gerekliliğini vurgular. Toplumda yaşanan kırılmalar temel olarak romanlara konu oluşturmaktadır. Safa'nın romanlarında yaşanan çatışmaların büyük bir çoğunluğu, ahlak yapısı, sosyal ve kültürel değerlerden kaynaklı olup, bu yozlaşma Doğu Batı perspektifi ile ele alınmaktadır. Bu yansımalar ise mekanlar ve şahsiyetler özelinde sunulmaktadır. Dolayısıyla Safa'nın eserlerinde mekânsal ve sosyal ayrışmanın yansımalarını mekân ve kadın şahsiyetler üzerinden okumak mümkündür.

Mekanlar coğrafi konumlarının ötesinde içinde şekillendiği medeniyetin yansıması olarak sunulmaktadır. En başlıca ana mekân hemen hemen bütün eserlerinde Beyoğlu olarak sunulmaktadır. Beyoğlu, modernliğin, Batı'nın beşiği, Avrupa'nın İstanbul'daki ayağıdır. Batılı adab-ı muâşeretin görünür olduğu, sokaklarından, dükkanlarına kadar bir medeniyetin izdüşümlerinin sunulduğu mekân aynı zamanda kendine uygun tipleri de türetmektedir. Beyoğlu, mekânsal ayrışmanın, sosyal ayrışma bağlamında en görünür yerdir.

Fatih, Vaniköy, İzmit merkezin dışında kalan Doğu'nun temsil edildiği mekanlar olarak sunulur. Bu mekanlar, sakin, münzevi, daha durgun, insanların değer ve ahlaka önem verdiği, aile kavramının güçlü olduğu, köklerine bağlı insanların yaşadığı, dini ve dini öğeleri barındıran, bozulmamışlığın mekanıdır. Yine bu mekanlarda yaşayanlar mekânın kişi üzerinde sirayetine binaen oluşturulmuş şahsiyetlerdir. Safa'nın Batılı ve Doğulu prototipler oluşturması roman kurgusunda en önemli özellik olarak karşımıza çıkmaktadır Dolayısıyla her romanda kadın ve erkek karakterleri belli mekanlarda ikamet ettirerek ait olduğu medeniyet tasavvuru ile ilişkilendirir. Buradan hareketle, Doğu'nun temsilcisi olarak; "Canan" romanında Doğu'nun temsilcisi olarak sunulan kadın karakterlerden Bedia, "Bir Tereddüttün Romanı" romanında Mualla'dır "Fatih Harbiye" Romanında Doğulu fakat Batı özentisi olan Neriman Doğu Batı ayrışmasını en açık şekilde yorumlayan şahsiyettir. Fakat Mualla ve Neriman Doğu temsili olsalar da yüzleri Batıya dönüktür. Yalnızız ve Madam Noraliya'nın Koltuğu romanlarında ana karakterin teyzesi Doğu temsili olarak sunulmuştur.

Safa eserlerinde, Avrupa'ya özenen yozlaşmış, dejenere/alafranga züppeler kadın şahsiyetlerle, sosyal, ahlaki, kültürel değerlere yakın kahramanları birlikte işler. Dejenere/alafranga züppeler kadın şahsiyetlerin ortak özelliği

ahlaka, dine, sosyal ve kültürel değerlere zıt davranışlar sergilerler. Bu dejenere şahsiyetlerin sonu ya hayal kırıklıkları ya kötü bir son (intihar, facia bir ölüm vb.) ya da özüne geri dönüş şeklinde sunulmaktadır.

Diğer taraftan Safa ilk eserlerinde Doğu Batı zıtlığı içerisinde şahsiyetler üretirken, son eserlerine doğru bu zıtlığın yanında ayrıca sentez fikrini yansıttığı kadın şahsiyetlere de yer vermiştir. Bu şahsiyetler “Bir Tereddüttün Romanı” romanında Mualla, “Matmazel Noraliya'nın Koltuğu” romanında Noraliya yani Nuriye'dir. Mualla Doğu'nun klasik terbiyesini almış ama Batı ile de kopuk olmayan bir kadın şahsiyet olarak sunulurken, Nuriye, Diplomat bir baba ile İtalyan bir annenin üç dil bilen, dini bilgiye de sahip çok yönlü bir Müslüman kadındır. Dolayısıyla Safa eserlerinde her ne kadar Doğu ve Batı tasavvurunu zıt iki medeniyet kavramsallaştırması ile sunsa da son eserlerine doğru bu tasavvurun sentez fikri ile şekillendiği ve idealize edildiği görülmektedir.

Kısaca Safa, romanlarında geniş olay örgüsü içerisine yerleştirdiği kadın şahsiyetler ve bu kadın şahsiyetlerin ait olduğu ya da olmak istediği mekanlar bağlamında Batı- Doğu karşıtlığını ustaca işlemiştir. Fakat son romanlarına doğru bu karşıtlık, daha çok kaçak dövüş şeklinde kendini gösterirken, metafizik öğelerin ve olağanüstü olayların ağırlıklı olarak kullanıldığı görülmekle birlikte, sentez fikri mekanlar üzerinde değil daha çok belli şahsiyetler üzerinden sunulmaktadır.

Kaynakça

- Aksoy, S. E. (2009). *Peyami Safa'nın romanlarında modernleşme ve mekân* (Yayınlanmamış doktora tezi). Bilkent Üniversitesi/Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Alver, K. (2012). Sosyolojik eleştiri: Sosyolojik okumaya giriş. İçinde K. Alver (Ed.), *Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri*, (ss.215-226). Ankara: Hece Yayınları.
- Alver, K. (2013). *Steril hayatlar: Kentte mekânsal ayrışma ve güvenli siteler* (3. Baskı). Ankara: Hece Yayınları.
- Andersen, H. S. (2003). *Urban sores: On the interaction between segregation. urban decay and deprived neighbourhoods*. England And USA: Ashgate Publishing Company.
- Berktaş, F. (Ed.) (2009). Doğu ile Batı'nın birleştiği yer: Kadın imgesinin kurgulanışı içinde *modern Türkiye'de siyasi düşünce*, Cilt 3, (ss. 275 – 285). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bingöl, U. (2017). Peyami Safa'nın romanlarında Doğu-Batı meselesi bağlamında değerler çatışması. *İdil Dergisi*, 31, 891-921.
- Biricikoğlu, H. (2006). “Türk modernleşmesinde kadın”, second international conference on women's studies. İkinci Uluslararası Kadın Çalışmaları Konferansı (CWS EMU). 1-12.
https://www.academia.edu/40618001/T%C3%9CRK_MODERNLE%C5%9EMES%C4%B0NDE_KADIN
Erişim tarihi 27.02.2023.
- Bora, A. (Ed.) (2009). Kadın Sorunu'mu, Erkek Egemenliği mi?. İçinde *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt 9, (ss. 818 – 824). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Davis, N.Y. (2003), *Cinsiyet ve millet*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Harvey, D. (2002). Sınıfsal yapı ve mekânsal farklılaşma kuramı. İçinde B. Duru ve A. Alkan (Çeviri Ed.), *20. Yüzyıl Kenti*, (ss 147-173). İstanbul: İmge Kitabevi.
- Küçük, M. (2021). *Mekânsal dönüşüm ve kentsel ayrışma: İstanbul-Zeytinburnu örneği*. (Yayınlanmamış

doktora tezi). Sakarya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Lee, N. (1997). Peyami Safa'nın fikrî eserlerinde Doğu-Batı. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, I, 545- 551.

Moran, B. (2015). *Türk romanına eleştirel bir bakış 1*. İstanbul:İletişim Yayınları

Naci, F. (2017). *Yüz yılın yüz Türk romanı*. A. Berktaş (Ed.) İstanbul:Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Rosenthal, S. (1980). *The politics of dependency: Urban reform in Istanbul*. Westport, CT and London: Greenwood Press.

Safa, P. (2007). *Bir tereddütün romanı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Safa, P. (2000a). *Canan*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Safa, P. (2000b). *Fatih-Harbiye*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Safa, P. (2002). *Bir akşamdı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Safa, P. (2006a). *Matmazel Noraliya'nın koltuğu*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Safa, P. (2006b). *Yalnızız*. Ötüken Yayınları: İstanbul.

Şakacı, B. K. (2018). Türk romanında kent ütopyası: Peyami Safa'nın Simeranya'sı üzerine bir inceleme. *Akademik Hassasiyetler*. 5 (10), 157-170.

Şan, M. K. ve Akyiğit, H. (2014). Şehir, kimlik ve mekânsal ayrışma. İçinde H. Taşçı ve N. Nebati (Ed.), *Şehir Üzerine Düşünceler-I*, (ss. 130-148). İstanbul: Şehir Yayınları.

Şan, M.K. (2004). "Türk modernleşmesine romandan bakmanın önemi üzerine bir giriş". K. Alver (Ed.). *Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri içinde* (ss. 117-135). Ankara: Hece Yayınları.

Tekin, M. (1998). Fatih-Harbiye romanında Doğu-Batı meselesi. *Kültür Dünyası*, 2/14,15-19.

Tekin, M. (1999). *Peyami Safa romancı yönüyle*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Timur, T. (1991). *Osmanlı- Türk romanında tarih, toplum ve kimlik*. İstanbul. Afa Yayınları.

Tümertekin, E. (2014). *İstanbul, insan ve mekân*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Makale Bilgi Formu
Yazar(lar)ın Katkıları: Makale tek yazarlıdır.
Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.
Destek/Destekleyen Kuruluşlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kâr amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.
Etik Onay ve Katılımcı Rızası: "Peyami Safa'nın Romanlarında Doğu-Batı Karşıtlığı Bağlamında Mekânsal Ayrışma ve Kadın Şahsiyetler" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış, karşılaşılabilecek tüm etik ihlâllerde "Sakarya Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisinin" hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk yazara aittir.
Not: Bu makale iThenticate sistemi tarafından taranmıştır.